

Zgodba nekega Nemca*

Obstajala je majhna "delovna" skupina, sestavljena iz šestih mladih intelektualcev, vsi so bili pripravniki, vsi so se pripravljali na pravosodni izpit, vsi so izhajali iz istega družbenega sloja. Bil sem eden izmed njih. Povod za nastanek te skupine je bilo skupno učenje za izpit; toda kmalu smo to presegli in postali majhen, prijateljski debatni klub. Imeli smo zelo različne poglede, toda ni nam prišlo na misel, da bi se zaradi tega sovražili. Imeli smo se prav radi. Prav tako ne morem reči, da smo s svojimi različnimi pogledi stali na dveh nasprotnih bregovih; temveč so naša različna stališča – kar je bilo značilno za intelektualno mlado Nemčijo leta 1932 – prej tvorila krog, pri čemer sta se obe skrajnosti dotikali.

Najbolj "levo" usmerjen je bil na primer Hessel, zdravnikov sin s simpatijami za komuniste, najbolj "desno" pa Holz, oficirjev sin, ki je razmišljal militaristično in nacionalistično. Toda oba sta pogosto nastopala skupaj proti vsem nam ostalim, oba sta namreč izšla iz vsak svojega mladinskega gibanja, oba sta razmišljala kot člana ene od zvez, oba sta bila antimeščansko in antiindividualistično usmerjena, oba zavzeta za ideal in duha skupnosti, obema so bili jazz, modni časopisi, *Kurfurstendamm* (glavna berlinska ulica), skratka pojavi sveta, v katerem se hitro zasluži in veliko zapravlja, kot rdeča cunja biku, prav tako sta oba imela skrito nagnjenje do nasilja, ki se je pri enem zagrinjal v humanizem, pri drugem pa v nacionalizem. Pogosto podoben svetovni nazor oblikuje podobne obraze, tako je bilo pri obeh prisotna nekakšna togost brez smisla za humor, kar je prišlo do izraza v njunih tankih ustnicah. Sicer pa sta oba drug do drugega občutila ve-

liko spoštovanje. Sploh je bila viteškost samoumevna v naših medsebojnih odnosih.

Druga dva nasprotnika, ki sta se dobro razumela – zaradi česar sta pogosto skupaj nastopala proti ostalim, pa čeprav političnim somišljenikom, – sva bila Brock in jaz. Naju je bilo še težje kot Hessela in Holza uvrstiti na neko mesto v lestvici političnih prepričanj. Brock je bil po svojih političnih nazorih revolucionar in skrajni nacionalist, sam pa sem čutil naklonjenost do konservativnosti in do skrajnega individualizma – oba sva torej iz idejne zakladnice desnice in levece pobrala ravno nasprotni stvari. Ob tem naju je še nekaj združevalo: oba sva bila v bistvu esteta, oba sva častila napolitične bogove. Brockov bog je bila pustolovščina, in sicer kolektivna pustolovščina v slogu tega, kar se je dogajalo v letih 1914-1918 ali leta 1923, najraje pa bi imel kar oboje skupaj. Moj bog pa je bil bog Goetheja in Mozarta – zdi se mi povsem dopustno, da ga tu ne bom označil z imenom. Hočeš-nočeš sva bila torej v vsem nasprotnika, toda nasprotnika, ki sta si mežikala. Tako sva lahko skupaj pila prav po prijateljsko. Na drugi strani je Hessel zavračal alkohol, Holz pa je pil tako malo, da bi ga moralo biti sram.

Nadalje sta med nami obstajala še dva, ki sta bila po naravi posrednika: Hirsch, sin judovskega univerzitetnega profesorja, in von Hagen, sin visokega uradnika na enem od ministrstev. Von Hagen je bil edini med nami politično organiziran: pripadal je Nemški demokratski stranki in *Državnemu praporju* (*Reichsbanner*)¹. To pa ga ni oviralo, temveč ga je nasprotno celo določilo, da je na vse strani posredoval in da je za vsako stališče pokazal

razumevanje; prav tako je kot virtuoz taktosti in lepega obnašanja utelešal dobro vzgojenega moža. Nikoli se debata v njegovi prisotnosti ni mogla izroditi v prepir. Hirsch mu je pri tem pomagal. Njegova specialnost je bila dobronamerna skepsa in vživljanje v antisemitizem. Celo naklonjenost je pokazal do antisemitizma in vedno je poskušal v njem najti kaj pozitivnega. Spominjam se nekega najinega razgovora, v katerem je povsem resno zavzel antisemitsko stališče; sam sem poskušal držati ravnotežje tako, da sem se postavil na protiteutonsko pozicijo. Tako viteško smo pač ravnali. Sicer pa sta Hirsch in von Hagen naredila vse možno, da bi Holzu in Hesselu kdaj pa kdaj izvabila nasmešek kot znak strpnosti, meni in Brocku pa neko resno "izpovedovanje", prav tako sta na vse pretege poskušala prepričati, da bi Holz in jaz drug drugemu ali pa Hessel in Brock drug drugemu cefrali najsvetejše (kar je bilo možno le v teh dveh kombinacijah).

Bili smo prav prijetna skupina upanja polnih mladeničev. Kdor bi nas leta 1932 videl združene okoli okrogle mize, kako kadimo in vneto razpravljamo, bi težko verjel, da bodo taisti možje nekaj let kasneje bili zmožni iz nasprotnih bregov svetovne zgodovine drug na drugega streljati. Namreč danes smo Hirsch, Hessel in jaz emigranti, Brock in Holz sta visoka nacistična funkcionarja, von Hagen, odvetnik v Berlinu, je kljub vsemu član nacionalsocialistične zveze pravnikov in nacionalsocialističnega odreda voznikov, mogoče tudi (kar je treba obžalovati) član stranke. Še vedno pa je moral ostati zvest svoji vlogi posrednika.

Nekako od začetka marca 1933 je vzdušje v naši skupini začelo postajati vse bolj strupeno. Nenadoma nismo več zmogli tako zlahka kot prej viteško-akademsko razpravljati o nacistih. Malo pred prvim aprilom smo imeli mučno in napeto srečanje pri Hirschu. Brock prav nič ni skrival, da ga razvoj dogodkov pri-

jetno zabava; počutil se je vzvišenega, medtem ko so "seveda", kot je sam ugotovil, "njegovi judovski prijatelji postali živčni"; nacistična organizacija je za zdaj še bedna, je ugotovil v istem tonu, toda zanimivo je, da tak poskus z množicami tako dobro deluje; na vsak način naj bi se odpirali novi obeti glede prihodnosti. Tako je menil Brock, pri čemer se je vsakemu ugovoru zoperstavil z nasmeškom, ki je izražal drznost. Na drugi strani je Holz kot vedno razmišljal trezno: pri takem hitrem in improviziranem ukrepanju pač lahko pride do obžalovanja vrednih pripetljajev, toda ob tem se ne sme pozabiti, da so Judje Naš gostitelj Hirsch, ki se mu tokrat ni bilo potrebno postaviti na stališče antisemitizma, je sedel tiho in se sem in tja ugriznil v ustnico. Von Hagen je v svoji taktosti opozoril, da so Judje po drugi strani vendarle ... To je bil najlepši razgovor o Judih in vlekel se je v nedogled. Hirsch je pri tem sedel nemo in včasih ponudil cigareto. Hessel je poskušal z znanstvenimi argumenti spodkopati rasni nauk; Holz pa ga je branil, prav tako znansstveno s protiargumenti, zelo natančno in zelo preudarno. "Lepo, Hessel," je govoril, ko je počasi povlekel dim iz cigarete, inhaliral, izdihnil in pogledal oblaček dima, "v neki državi celotnega človeštva, ki jo Vi molče vedno predpostavljate, vsi taki problemi najbrž res ne bi obstajali. Toda morali boste priznati, da v okviru nacionalne državne tvorbe, za kar v tem trenutku pravzaprav gre, homogenost ljudstva ..." Nenadoma mi je postalo slabo in odločil sem se, da se ne bom oziral na takt. "Vendarle se mi zdi, da v naši razpravi," sem dejal, "ne gre za temelje nacionalne države, temveč kratko malo za osebno držo vsakega od nas! Ali ni res? Trenutno ne obstaja prav nič drugega kot to, kar lahko z našim praktičnim zadržanjem in vedenjem dosežemo. Kar pa me v Vaši drži zanima, gospod Holz, je problem, kako lahko svoja stališča uskladite z dejstvom, da se zadržujete v tej

hiši." Toda bil je Hirsch, ki mi je zdaj segel v besedo in poudaril, da nikoli svojega povabila kateremukoli od nas ni pogojeval z zahtevo po stališčih, ki bi ... "Zagotovo," sem rekel, zelo jezen tudi nanj "a tudi ne kritiziram Vas, temveč našega gospoda Holza. Rad bi spoznal misli človeka, ki je sprejel gostoljubnost nekoga, ki ga v bistvu želi skupaj z njemu podobnimi pokončati." "Kdo pa govori o pokončanju!" je zaklical Holz in skoraj vsi so skupaj z njim protestirali, izjema je bil Brock, ki je dejal, da sam osebno pri tem ne vidi nikakršnega nepremostljivega nasprotja. "Ali ne veste, da so v vojni oficirji pogosto gostje v hišah, ki jih nameravajo naslednje jutro razstreliti." Holz pa je trezno dokazoval, da se ne more govoriti o pokončanju, ko se bojkot judovskih lokalov izvaja spodobno in disciplinirano. "Kako, da to ni pokončanje?" sem zaklical razdraženo. "Če nekoga sistematično gospodarsko uničujejo, mu onemogočajo vsako možnost zaslužka, potem mora ta na koncu vendarle umreti zaradi pomanjkanja! Ali ni res? Če nekoga nalašč pahneš v pomanjkanje in lakoto, pomeni zame, da ga pokončaš. Ali ne mislite isto?" "Pomirite se, pomirite se," je dejal Holz. "Nihče ne umira od lakote v Nemčiji. Če bodo judovski lastniki lokalov gospodarsko uničeni, bodo dobili socialno podporo." Najhujše je bilo, da je to dejal povsem resno, ne da bi hotel biti porogljiv. Ločili smo se polni ogorčenja.

Še v aprilu, malo pred koncem meseca, sta se tako Brock kot tudi Holz priključila stranki. Napačno bi bilo, če bi ju kdo imel za oportuniste. Brez dvoma sta oba že dolgo imela v svojih stališčih veliko skupnih točk z nacisti. Vendar vse do tega časa to ni zadostovalo, da bi postala člana stranke. Moral se je še zgoditi zmagoviti pohod nacistov na oblast z vsem svojim pompom in propagandnim učinkom.

Odslej je bilo težko ohraniti našo "delovno" skupino. Von Hagen in Hirsch sta imela

veliko dela. Kljub vsemu je skupina še naprej obstajala pet ali šest tednov. Nato – bilo je konec maja – je prišlo do srečanja, po katerem smo se dokočno razšli.

Bilo je takoj po množičnem umoru v Copenicku, ko sta Brock in Holz prišla med nas kot morilca iz kraja zločina. Seveda se nista udeležila pokola. A v krogih, v katere sta nedavno začela zahajati, je pokol postal novica dneva in v njih so si pripisali nekakšno kolektivno krivdo; tako sta oba v našo civilizirano-meščansko vzdušje cigaret in skodelic kave prinesla nenavadno rdečkasto meglico krvi in vonja smrti.

Prav onadva sta začela govoriti o zadevi. Šele iz njunega pripovedovanja smo izvedeli celotno zgodbo. Časopisi so le namigovali.

"Prav super noro je bilo včeraj v Copenicku. Ali ni res?" je menil Brock, ta ton je dooločal vzdušje, v katerem je pripovedoval. Spuščal se je v podrobnosti, opisoval je, kako so ženske in otroke vsakokrat najprej poslali v sosednjo sobo, da bi potem moške ustrelili z revolverjem, pobili s kolom ali pokončali z bodalom SA-ja. Večina se jih začuda sploh ni branila, v svojih spalnih srajcah naj bi dajali žalosten videz. Trupla so vrgli v reko in še naslednji dan so na obrežje v bližini ves čas naplavljala nova. Med njegovim pripovedovanjem mu ni izginil drzni nasmešek z obraza, ki je v zadnjem času postal precej tog in prostaški. Ni čutil potrebe, da bi koga zagovarjal, pravzaprav se mu zadeva sploh ni zdela tako pomembna. Dogodek je v bistvu razumel kot senzacijo.

Zmajevali smo z glavo in se zgražali nad tem, v čemer je Brock vsaj po videzu užival.

"In Vam se ne zdi, da je ta dogodek ovira k Vaši novi strankarski pripadnosti," sem končno pripomnil.

Takoj se je postavil v obrambno držo in njegovo obličje je dobilo drzen Mussolinijev izraz. "Nikakor ne," je začel pojasnjevati. "Ali imate sočutje s temi ljudmi? To bi bilo po-

vsem neumestno. Mož, ki je predvčerajšnjim prvi streljal, je zelo dobro vedel, da ga bo to stalo življenja. Zelo napačno bi ravnali, če ga ne bi obesili. Sicer pa ga je potrebno spoštovati. Kar zadeva druge ..., fej hudiči. Zakaj se niso branili? Vsi so bili stari socialni demokrati in ljudje iz *železne fronte*. Kako so si mogli obleči spalne srajce in leči v postelje? Morali bi se braniti in umreti spodobno. A to ti je banda brez prave volje. Do njih ne čutim nikakršnega sočutja.”

“Ne vem,” sem počasi dejal, “ali čutim pravo sočutje do njih, a gotovo čutim težko opisljiv gnus do tistih, ki do zob oboroženi postopajo naokrog in pobijajo nemočne ljudi.”

“Morali bi se braniti,” je dejal Brock trmasto in drzno “potem ne bi bili več nemočni. To je ravno ta gnusna marksistična finta, da se narediš nemočnega, ko se začne zares.”

Zdaj se je vmešal Holz. “Ti dogodki so zame obžalovanja vreden revolucionarni eksces,” je dejal “in med nami rečeno: upam, da bo odgovorni veljak SA-ja dobil, kar mu gre. A po moje se vsekakor tudi ne sme spregledati, da je najprej streljal socialni demokrat. Razumljivo je in do določene mere tudi upravičeno, da SA v takem primeru nastopi odločno z ostrimi represalijami.”

Čudno, kako sem Brocka še vedno lahko prenašal, a Holz me je takoj spravil v bes. Nisem se mogel izogniti žalitvi na njegov račun.

“Zanimivo mi je poslušati Vaše nove teorije o opravičljivosti razlogov” sem dejal. “A če se ne motim, ste Vi vendarle študirali pravo?”

Pogledal me je grdo in z rokami začel prekladati rokavice: “Seveda sem študiral pravo,” je dejal počasi, “in spominjam se, da sem med svojim študijem enkrat slišal tudi o izrednih ukrepih za obrambo države. Morda pa ste Vi tedaj izostali s tega predavanja.”

“Izredni ukrepi za obrambo države,” sem dejal, “zanimivo. Menite, da je država napadena in da so potrebni ukrepi za njeno obrambo, ker se je nekaj sto socialnodemo-

kratskih državljanov obleklo v spalne srajce in leglo v svoje postelje?”

“To pa ne,” je dejal. “Vedno znova pozabljate, da je najprej socialdemokrat ustrelil dva moža SA-ja ...”

“... ki sta pri njem kršila nedotakljivost stanovanja ...”

“... ki sta pri njem nastopila kot izvrševalca oblastniške funkcije.”

“In to daje državi pravico do izrednih ukrepov proti kateremukoli državljanu? Proti meni in proti Vam?”

“Proti meni ne,” je dejal, “toda mogoče proti Vam.”

Zdaj me je gledal tako grdo in nenadoma sem imel čuden občutek v kolenskem zgibu.

“Vedno znova poskušate z nekakšnimi malenkostmi,” je dejal, “odvrniti pozornost od mogočnega dejanja, ki se danes dogaja kot prebuditev nemškega naroda.” (Še danes slišim, kako pravi “prebuditev”.) “Obešate se na vsak najmanjši eksces in dlakocepate s pravom, le da bi lahko kritizirali in nergali. Bojim se, da se ne zavedate povsem, kako ljudje vašega kova danes predstavljajo latentno nevarnost za državo, pri čemer ima država pravico in dolžnost, da temu primerno ukrepa – vsaj tedaj, če se je kdo od vas drznil iti tako daleč, da se javno upira.”

Tako je govoril, preudarno in počasi, ter v slogu komentarja iz pravnega zakonika. Pri tem me je prav grdo gledal v oči.

“Če se že hočemo pogovarjati z grožnjami,” sem dejal, “zakaj tega ne bi počeli povsem odkrito? Ali me torej nameravate naznaniti gestapu kot sovražnika države?”

Tu sta se začela von Hagen in Hirsch smejeti, s čimer sta poskušala zadevo obrniti na smešno. Toda tokrat jima je Holz prekrizal račune. Dejaj je tiho in premišljeno (še le zdaj sem opazil z neke vrste zadovoljstva, kako je bil ves rdeč od razdraženosti):

“Moram priznati, da že nekaj časa premišlujem, ali ni to moja dolžnost.”

“Ojej,” sem dejal. Najprej sem potreboval trenutek, da sem zaznal vse občutke, ki so se kaotično pojavili v meni: malo prestrašenosti, malo začudenja nad Holzem, da je šel tako daleč, nekaj neprijetnega zaradi besede “dolžnost”, nadalje tudi malce zadovoljstva, da sem ga izzval tako daleč, prav tako nek povsem novi, trezni uvid, da je življenje torej postalo takšno, da se je spremenilo ravno na ta način, tudi nekaj tesnobe in hitrega preračunavanja, kaj bi lahko vse o meni pripovedoval, če bi mislil resno. Potem sem dejal: “Priznati moram, da se mi Vaši nameni prav nič ne zdijo resni, ko tako dolgo o njih premišlujete in je edini rezultat tega premišljevanja, da ste mi ga omenili.”

“Ne govorite tako,” je dejal tiho. Očitno so bili že vsi aduti na mizi, in če bi hotela še naprej stopnjevati napetost, bi morala preiti k fizičnemu obračunavanju. A vse se je odigravalo sede, ob tem ko sva kadila cigarete, poleg tega so se vmešavali drugi in naju poskušali z očitajočimi pogledi miriti.

Začuda smo potem še nekaj ur mirno in z grenkobo nadaljevali razpravljanje o politiki. Kljub temu je bilo konec z našo “delovno skupino”. Brez besed smo opustili nadaljnja snidenja.

Hirsch se je od mene poslovil septembra, ko je šel v Pariz. Brocka in Holza nisem več videval. Le preko govoric sem tu in tam kaj zvedel o njuni karieri. Hessel je šele naslednje leto odšel za vedno, v Ameriko. Krožek se je porazgubil.

Sicer pa sem bil po zadnjem srečanju še nekaj dni napet zaradi bojazni, da me je Holz zares ovadil gestapu. Počasi sem spoznal, da tega očitno ni storil. Prav dostojno od njega!

prevedel Mihael Šorl

* Odlomek iz knjige: Sebastian Haffner: *Geschichte eines Deutschen, Die Erinnerungen 1914-1933*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 2000, str. 195-205.

1. Nemška demokratska stranka je bila najbrž najbolj izrazito sredinska nemška stranka, morda je ravno zaradi svoje umerjenosti pogorela na volitvah 1930 in 1932. V času weimarske republike (1919-33) je zelo pogosto sodelovala z močnejšima strankama socialnih demokratov in katoliškega centra, ki sta bili tudi dokaj zmerni. Pravzaprav so vse te tri stranke prvič bile na oblasti že v zadnjem mesecu 1. svetovne vojne, ko so prav nič krive morale prevzeti odgovornost za vojaški poraz.

Državni prapor pa je bila demokratski stranki pripadajoča zveza, kot je bila recimo *železna fronta*, ki bo kasneje omenjena v prevedenem Haffnerjevem tekstu, v rokah socialnih demokratov.